

перекладі. Дієслово «defuse» означає змінювати, розряджати обстановку, нейтралізувати ворога. В. Барка і тут зберігає звучання оригіналу, зберігши фонему «ю» в перекладі: «перелицювати». До того ж, збагатив українську мову новим дієсловом.

Фразеологічний вираз «to gaze one's likeness» не фіксується в словниках англійської мови. Однак, він є прозорим і означає «змінити зовнішність, стерти щерть, зруйнувати зовнішність». В оригіналі створено художній образ, що характеризується емоційною конотацією. Кент пересилив себе, змінив зовнішність, щоб врятувати свого господаря. В. Барка переніс цей образ в переклад, інтерферувавши його, переклавши дослівно: «зривати подобу». Так, створивши фразеологічний вираз в цільовій мові. Отже, семантична інтерференція призвела до збагачення цільової мови створенням нового фразеологічного виразу та відтворення художнього образу в тексті перекладу.

Отже, міжмовна інтерференція в художньому перекладі не завжди негативне явища, а виконує низку функцій, що сприяють збагаченню цільової мови, вираженню інтенції вихідної мови в цільовій мові та вирізняють величезний потенціал її розширення та розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайнрайх У. Языковий контакти / Уриэль Вайнрайх. – К.: Вища школа, 1979. – 260 с.
2. Жлуктенко Ю.О. Мовні контакти / Юрій Жлуктенко. – К.: КДУ, 1966. – 221 с.
3. Рильський М. Зібрання творів у двадцяти томах. Том одинадцятий: Поетичні переклади / Максим Рильський. – Київ: Наукова думка, 1985. – 343 с.
4. Розенцвейг В.Ю. Языковые контакти / Виктор Розенцвейг. – Л.: Наука, 1972. – 77 с.
5. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов / Станіслав Семчинський. – К.: Вища школа, 1974. – 257 с.
6. Шекспір В. Король Лір. / Перекл. з англ. В. Барки. – Штутгарт – Нью Йорк – Оттава: На горі, 1969. – С. 65.
7. Shakespeare W. Re Lear. / Traduzione G. Raponi. – Milano: C.I.R.S.A., 2000. – 169 p.
8. Shakespeare W. King Lear. / Edited by K. Muir. – London and New York: Routledge, 1993. – 246 p.

УДК 801.0-76

*Тараненко Л.І., Дзіман Г.М.
(Київ, Україна)*

МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗВ'ЯЗНОСТІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Дослідження присвячено вивченню мовних засобів реалізації зв'язності науково-технічного тексту. У статті розглядаються фонетичні, стилістичні і лексико-граматичні засоби зв'язності науково-технічних текстів та способи їх перекладу українською мовою.

© Тараненко Л.І., Дзіман Г.М., 2011

Ключові слова: зв'язність, мовні засоби, науково-технічний текст.

Исследование посвящено изучению речевых средств реализации связности научно-технического текста. В статье рассматриваются фонетические, стилистические и лексико-грамматические средства связности научно-технических текстов и способы их перевода на украинский язык.

Ключевые слова: связность, речевые средства, научно-технический текст.

The research is dedicated to the study of language means realizing cohesion in scientific-and-technical texts. The article focuses on phonetic, stylistic, and lexico-grammatical means providing the text cohesion as well as the ways of their translation into Ukrainian.

Key words: cohesion, language means, scientific-and-technical text.

Сучасний етап розвитку лінгвістики взагалі й перекладознавства зокрема вимагає поглибленого розгляду проблеми адекватного оформлення зв'язного мовлення, складовою частиною якої є питання реалізації зв'язності науково-технічних текстів.

Вивченню закономірностей забезпечення зв'язності тексту як необхідної умови передачі цілісності його змісту присвячено праці вітчизняних і зарубіжних авторів, у яких наведено аналіз мовних засобів реалізації зв'язності тексту та подано формально-змістову категоризацію текстової єдності (І.Р. Гальперін [3], С.І. Гіндін [4], М.П. Котюрава [10] та ін.), розглянуто теоретичні підвалини функціонування формальних (М.Халлідей, Р. Хасан [15]) та семантичних засобів зв'язності [15:145]) тощо.

Отже, на сьогодні існує достатньо інформації, необхідної для створення загальних наукових уявлень про участь мовних засобів в актуалізації зв'язності тексту. Разом з тим, перекладознавча наука ще не має у своєму розпорядженні досить повних теоретичних уявлень про характер взаємодії мовних засобів під час актуалізації науково-технічних текстів, зумовленої, зокрема, їхнім комунікативно-прагматичним потенціалом, який має безпосередній вплив на специфіку перекладу науково-технічних текстів українською мовою.

З огляду на це, дослідження взаємодії мовних засобів у забезпеченні зв'язності науково-технічного тексту набуває особливої **актуальності**, оскільки його результати поглиблюють загальні знання про механізми функціонування мовних підсистем у реалізації зв'язності тексту, а здобуті емпіричні факти дозволять поширити розгляд особливостей їхнього перекладу на матеріалі текстів різної жанрової приналежності.

Тому **мета** статті полягає у встановленні способів перекладу українською мовою засобів реалізації зв'язності англомовного науково-технічного тексту. Досягнення поставленої мети передбачає визначення поняття зв'язності, встановлення засобів, що забезпечують зв'язність науково-технічного тексту на фонетичному, стилістичному та лексико-граматичному рівнях, розгляд способів перекладу мовних засобів когезії, типових для науково-технічних текстів.

Аналіз лінгвістичних джерел [1:397] засвідчує, що більшість понять або категорій зв'язності спираються на ознаки внутрішньої організації та послідовності тексту. Вважається [2:75], що зв'язність є його невід'ємною ознакою, оскільки незв'язних текстів не існує, а втрата зв'язності руйнує текст.

Вивчення праць, присвячених дослідженню науково-технічного тексту [8:117], дозволяє нам констатувати, що його зв'язність є результатом взаємодії таких факторів:

- логіка викладу, що відображає співвіднесеність явищ дійсності й динаміку їхнього розвитку;
- особливість взаємодії мовних засобів, а саме фонетичних, лексико-семантичних і граматичних, та їхнє функціонально-стилістичне навантаження;
- комунікативна спрямованість науково-технічного тексту, тобто його відповідність цілям та умовам перебігу комунікації;
- композиційна структура – послідовність і сумірність частин, що сприяють виявленню змісту науково-технічного тексту.

Зупинившись на такій послідовності систематизації засобів реалізації зв'язності науково-технічного тексту: стилістичні – лексико-граматичні – фонетичні, вважаємо, що вони є прямими засобами, які забезпечують досягнення реципієнтом цілісності сприйняття смислу, що передається в науково-технічному тексті.

До найчастотнішого стилістичного засобу забезпечення зв'язності науково-технічного тексту, згідно з Гальперіним І.Р. [3:84], належить повторення одного й того ж стилістичного прийому (порівняння, алюзії, метафори), якщо його основа тотожна, а форми реалізації різні. При цьому технічні тексти характеризуються переважним вживанням експліцитно виражених засобів зв'язності. Завдяки тісному зв'язку референта і займенника реалізується така жанрова ознака науково-технічних текстів, як точність, що сприяє успішній комунікації та є засобом досягнення прагматичного ефекту (інформативність, однозначність, точність, послідовність).

Розглядаючи функціонально-синтаксичні засоби зв'язності, М.П. Котюрова [10:151] вважає, що до них можна віднести анафоричні сурядні сполучники, вставні слова, які передають логічні відношення між висловлюваннями, та деякі прислівники, що відтворюють порядок викладу думок. Синтаксичними засобами зв'язності за Гіндіним С.І. [4:128] є зачеплення і повтор.

Стосовно участі фонетичних засобів у реалізації зв'язності озвученого науково-технічного тексту, то вони в лінгвістичній практиці досліджені ще недостатньо. Проте, спираючись на праці Потапової Р.К. та Прокопенко С.В. [12:113], зазначимо, що ритм, формуючись усіма мовними засобами, забезпечує зв'язність і цілісність науково-технічного тексту, у межах якого наративна семантична зв'язність при взаємодії з “носієм свідомості” у процесі декодування тексту втілюється “в когнітивному змісті, в єдиному, континуальному смислі”. При цьому провідними одиницями ритму в науково-технічному тексті можуть виступати всі традиційно виділені одиниці тексту: ритмогрупа, синтагма, фраза, надфразова єдність.

Слід зазначити, що лексико-граматична зв'язність у науково-технічних текстах реалізується через використання повторів, особових і вказівних займенників, слів-замінників (поданих вказівними займенниками, дієсловами, неозначено-особовим займенником *one*) і означеним артиклем *the* як показником граматичної залежності наступних пропозицій від попередніх [8:145], як це показано в прикладі:

This potential was also used, while constructing the autocorrelation functions for translational and angular velocities of water molecules. The SD potential was also used in works, where the spectra of acoustical and optical excitations in crystalline ice and the ice dielectric permittivity were calculated [16:226].

Вказівні займенники в технічних текстах є не лише засобами зв'язку, вони також реалізують прагматичну функцію – забезпечують точність викладу, наприклад:

This model substantially simplifies the form of potentials for the oxygen–hydrogen and oxygen–oxygen interactions [16:229].

Сполучникові прислівники та їх еквіваленти (*therefore, thus, in addition, etc.*), що займають, як правило, у тексті початкову позицію, забезпечують логічні зв'язки між реченнями, виконуючи тим самим риторичну функцію:

In addition, we adopted that the coefficient $L^0 - L^1$ in the linear term r in the expansion of the function $1 - L(r)$ in a power series of r in a vicinity of the point 0 was equal to zero [16:226].

Іншими словами, наведені засоби зв'язності слугують реалізації логіки викладу науково-технічного тексту та розуміння читачем ходу міркування автора при доказі істинності описуваних явищ та сприяють переконанню адресата у вірогідності повідомленої інформації.

Встановлено також, що зв'язок між реченнями й абзацами досягається контактними та дистантними повторами слів або словосполучень. Регулярна повторюваність ключових слів, які в науково-технічних текстах позначають описувану деталь чи пристрій, забезпечує предметно-змістовну зв'язність, що засвідчує наведений нижче приклад:

The Stillinger–David (SD) potential is one of the most fruitful models of interaction between particles. In the framework of this potential, a water molecule is represented by three charges. With the help of the SD potential, both the intermolecular interaction and the vibrational spectra of water molecules are reproduced satisfactorily [16:228].

Аналіз 50 текстів підмови фізики дозволяє узагальнити найбільш частотні способи перекладу стилістичних та лексико-граматичних засобів забезпечення зв'язності науково-технічних текстів.

Так, речення з неозначено-особовим підметом *one* перекладаються, як правило, або безособовим реченням (*In examining data on reliability, one can discount unusual failures. – Розглядаючи дані щодо надійності, можна знехтувати особливими випадками відмов*), або неозначено-особовим реченням (*Further evidence emerges when one considers other patterns. – Коли розглядаються інші моделі, з'являються нові моделі та докази*) [3:83-84]. При цьому безособове речення в перекладі вживається у випадках, коли його англійський варіант містить у структурі присудка модальне дієслово, наприклад:

One must ask what predictions follow from such an analysis. – Слід запитати, які ж передбачення випливають з такого аналізу [3:92].

Займенник-замінник *one* як типовий засіб реалізації зв'язності суміжних речень, виконуючи в реченні синтаксичну роль підмета, перекладається, здебільшого, іменником, який він заміщує, або не перекладається взагалі (у випадках коли він має означення), наприклад:

Construction joints are needed to limit the length, height and volumes of individual monoliths. The vertical ones are used as part of a system of crack control. – Робочі шви необхідні для обмеження довжини, вишини та обсягу окремих монолітів. Вертикальні робочі шви використовуються як частина системи запобігання розтріскуванню [3:92].

Крім того, займенник-замінник *one* може перекладатися як “він”, “той” або “такий” у випадках, коли йому передує означений артикль *the*:

*No serious difficulties are foreseen in the construction of the machine, if **one** were desired.* – Не передбачається жодних серйозних труднощів у створенні цієї машини, якщо її захотіли зробити [3:92].

При цьому, якщо цей займенник виконує в реченні функцію додатка, то він може перекладатися одним із поданих способів:

1) у формі однини – вказівними займенниками “той, такий, така, таке”, а в формі множини (*ones*) – займенниками “ті, такі” (коли до них відноситься підрядне означувальне речення):

*The specimens also include **ones** which were found previously.* – Серед зразків є й **такі**, що були знайдені раніше [3:118-119].

2) іменником, який цей займенник заміщує:

*This receiver can be compared to **one** which uses superheterodyne.* – Цей приймач можна порівняти з **приймачем**, де використовується супергетеродин [3:118-119].

3) іноді *one(s)* може не перекладатися, тобто вилучається в перекладі:

*The best approximation is given by a large flat screen and the worst by a small curved **one**.* – Найкраще наближення забезпечується великим плоским екраном, а найгірше – малим викривленим [3:118-119].

Було також встановлено, що займенники-замінники *that/those* та *these* у функції додатка можуть перекладатися таким чином:

1) іменником, який вони замінюють:

*The importance of the data is augmented by **that** of the conclusions.* – Важливість цих даних підкріплюється важливістю **висновків** [3:120].

2) вказівними займенниками “той, та, те, ті” (коли вони мають при собі підрядне означувальне речення):

*While there are different classes of failures, we must first analyze **those** which can be anticipated.* – Хоч існують різні класи пошкоджень, спочатку треба проаналізувати **ті**, що їх можна передбачити [3:120].

3) займенник *these* може перекладатися особовим займенником у відповідному відмінку:

*For the sake of simplicity, we treat **these** as the same properties.* – Деяко спрощуючи, ми будемо вважати їх однаковими властивостями [3:120].

4) займенники-замінники не перекладаються:

*His evidence is less convincing than **that** of the Americans.* – Його дані мені переконливі, ніж згаданих американців [3:120].

Подібно до неозначеного артикля, означений артикль *the* у багатьох випадках не перекладається, оскільки виконує суто структурно-граматичну функцію. Разом з тим, у деяких випадках у перекладі необхідно передавати значення означеного артикля. Це досягається завдяки вживанню або займенників “цей”, “такий” (коли означений артикль має вказівну функцію): *The argument is unconvincing.* – Цей аргумент непереконливий; або займенником “всі (ці)”, зокрема тоді, коли означений артикль ужито перед іменником або знаком на позначення певної величини у множині:

*This is true if **the** *p*'s are complex.* – Це правильно в тому випадку, коли **всі** *p* – комплексні [3:188].

Такий синтаксичний засіб зв'язності як зачеплення перекладається за допомогою використання в мові перекладу неозначеного займенника *котрий, який, котрі, які* або вказівних займенників *той, такий, ти, такі*, наприклад:

One has to distinguish between rather simplified potentials, which mainly describe the interaction between water molecules and potentials, which describe both the molecule-to-molecule interaction. – Треба розрізняти відносно спрощені потенціали, які описують, головним чином, взаємодію між молекулами води, та потенціали, які описують як міжмолекулярну взаємодію [16:226].

Деякі терміни у поєднанні з атрибутами утворюють цілий ряд метафоричних термінологічних одиниць, наприклад: *field of force – поле дії сили, electric field – електричне поле, accelerating field – прискорене поле, aiding drift field – прискорене дрейфове поле*. Для перекладу метафор використовуються методи субституції – заміни шляхом аналога або компенсації.

Таким чином, можемо узагальнити, що найхарактернішими мовними засобами реалізації зв'язності науково-технічних текстів є повторення, вживання особових і вказівних займенників та слів-замінників, які також забезпечують реалізацію прагматичної мети науково-технічного тексту і логічність його викладу. Найчастотнішими способами перекладу займенників є використання іменників-замінників, а послідовно розташовані іменники у тексті оригіналу перекладаються вказівними, особовими або неозначеними займенниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – 2-е изд. Стереотип. – М.: Изд-во «Сов. Энциклопедия», 1969. – 608 с.
2. Бухбиндер В.А., Розанов Е.Д. О целостности и структуре текста // Вопросы языкознания. – 1975. – № 6. – С. 73-86.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 138 с.
4. Гиндин С.И. Онтологическое единство текста и виды внутритекстовой организации // Машинный перевод и прикладная лингвистика. – М.: МГПИИЯ им. М.Тореза. – 1971. – Вып. 14. – С. 114-135.
5. Греймас А. Структурная семантика: Поиск метода. – М.: Академический проект, 2004. – 368 с.
6. Змиевская Н.А. Ассоциативность как способ интеграции текста// Интегративная функция стилистико-композиционных приемов в английском языке: Сб. науч. трудов. – М.: МГПИИЯ им. М.Тореза. – 1983. – Вып. 215. – С. 79-86.
7. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської науково-технічної літератури на українську мову. Частина І. Граматичні труднощі. – Флоренція-Страсбург-Гранада-К.: Tempus, 1997. – 317 с.
8. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
9. Косэриу Э. Новое в лингвистике. – М.: Издательство иностранной литературы. – 1963. – 567 с.

10. Котюрова М.П. О понятии связности и средствах её выражения в русской научной речи // Язык и стиль научной литературы. Теоретические и прикладные проблемы. – М.: Наука, 1977. – С. 139-160.
11. Кручинина Л.И. Основные средства когезии английского научного текста: Автореферат канд. филол. наук: 10.02.04 / МГПИИЯ им. М. Горького. – М., 1982. – 23 с.
12. Потапова Р.К., Прокопенко С.В. К опыту изучения семантико-синтаксической ритмизации текстов художественной прозы // Вопросы языкознания. – 1997 – №4. – С. 101-114.
13. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.
14. Cook G. Discourse. – 2nd impr. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – 168 p.
15. Halliday M.A.K., Hasan R. Cohesion in English. – L.: Longman, 1976. – 374 p.
16. Ukrainian Journal of Physics. – 2011. – Vol. 56, No. 3. – P. 225-232.

УДК 811.161.2:006.72

Дерба С.М.
(Київ, Україна)

РОЗМЕЖУВАННЯ НЕОДНОЗНАЧНИХ ІМЕННИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто формалізовану лінгвістичну методичку опису й ідентифікації багатозначних слів в українській мові. Доведено доцільність використання даної методички у машинному перекладі.

Ключові слова: багатозначність, омонімія, машинний переклад, інваріант, дефініція.

В статье рассмотрена формализованная лингвистическая методика описания и идентификации многозначных слов в украинском языке. Доказана целесообразность использования данной методички в машинном переводе.

Ключевые слова: многозначность, омонимия, машинный перевод, инвариант, дефиниция.

The article deals with formalized linguistic system of the description and indification of polysemantic words in Ukrainian language. The system is using in the machine translation. Advisability of the system is proved in the article.

Key words: polysemy, ambiguity, machine translation, invariant, definition.

У міждисциплінарній теорії перекладу машинний переклад займає особливе місце як лінгвістична й водночас технологічна дисципліна, пов'язана з комп'ютерною лінгвістикою. Системи машинного перекладу є кібернетичними моделями (моделями штучного інтелекту), які відтворюють мовленнєву поведінку людини-перекладача.